

ZA IGOREM MOROZOVEM

Osmnáctého října 2020 v souvislosti s globální pandemií nového koronaviru ztratil slavistický svět originálního vědce, neúnavného diskutéra a obětavého přítele. Etnolingvista, dialektolog, lingvistický antropolog, folklorista, etnolog a odborník na dějiny a teorii hry, doktor věd Igor Alexejevič Morozov (nar. v Kišemě 30. 11. 1955) byl hlavním vědeckým pracovníkem Centra kroskulturní psychologie a humánní etologie Etnologického a antropologického ústavu Ruské akademie věd. Zabýval se studiem ruského etnika a jazyka v jeho širokých antropologických souvislostech.

Celoživotním odborným zájmem Igora Morozova byla hra (proces hry a její význam, dětské hry, hra z pohledu folkloristiky, až po již antropologicky orientovanou doktorskou dizertaci na téma panenky). Tématu her se Igor Morozov věnoval už od studentských let, kdy na Filologické fakultě Moskevské státní univerzity v roce 1981 u Nikity Iljiče Tolstého obhájil diplomovou práci v oboru ruský jazyk na téma Východoslovanská terminologie lidových her. Metodika poznávání jazykových a kulturních souvislostí osvojená na etnolingvistických seminářích N. I. Tolstého a etnosémiotických seminářích Borise Andrejeviče Uspenského určila celou jeho cestu k vědeckému poznávání. Právě dvojice učitelů, fenomenálních vědců té doby a působení obou jejich částečně odlišných, avšak vzájemně se doplňujících přístupů zformovala jeho vědeckou osobnost. V letech 1986–1989 pak pokračoval ve vědecké přípravě v aspirantuře tehdejšího Ústavu slavistiky a balkanistiky AV SSSR, opět pod vedením N. I. Tolstého.

S nadšením se Igor Morozov účastnil terénních expedic a sběr jazykového a etnografického materiálu byl pro něj nejen zdrojem poučení, ale také velkým koníčkem. Absolvoval jich více než stovku. Od studentských let to byly etnolingvistické expedice pod vedením N. I. Tolstého, slavné tzv. poleské expedice do regionu Polesí v bělorusko-ukrajinském pohraničí, které se pro něj staly školou terénní práce. Podstatná část jím sebraných textů se stala součástí publikační řady *Lidová démonologie Polesí* (Левкиевская Е. Е., 2010–2019, *Народная демонология Полесья 1–4*, Москва.). Později už jako aspirant a vědecký pracovník bezmála tři desetiletí pokračoval v sběru terénního materiálu na expedicích akademie věd s folkloristicko-etnografickým zaměřením do centrálního a severního Ruska, Udmurtska a Ččenska, z nichž některé i vedl.

Zajímala jej také témata vztahu života a smrti, ke kterým se pravidelně vracel. Na začátku 21. století se věnoval výzkumu představ o živém a neživém, a to i v terénu. V posledních třech letech se k tématu vrátil, tentokrát v souvislostech pohřební kultury, vztahu k smrti a mrtvým, kdy se s velkým zájmem účastnil řešení grantu „Mrtví ve světě živých: kroskulturní výzkum komunikačních aspektů tanatologických praktik a pověr“.

To, že se Igor Morozov rád zabýval pohraničními fenomény spojenými s lingvistikou, dokládá např. i jeho zájem o genderovou problematiku. Aktivně se podílel na založení řady

vědeckých sborníků nazvaných Mužský sborník. Zajímal se také o gestikulaci a širěji kineziku a spolu s M. L. Butovskou a A. E. Machovem se stal autorem první monografie na světě, která se věnuje komplexnímu kroskulturnímu studiu sémantiky jednoho konkrétního gesta a která se stala hodnotným příspěvkem k poznání etologie člověka. Nazvali ji Vyplazený jazyk (kroskulturní výzkum sémantiky starého gesta): Морозов И. А. – Бутовская М. Л. – Махов А. Е., 2008, Обнажение языка (кросс-культурное исследование семантики древнего жеста), Москва.

Vedle folkloru a tradiční kultury jej přitahovala také současná kultura a digitální média. Vedle výzkumu reflexe antropologických fenoménů v současné kinematografii byl také vášnivým uživatelem digitálních technologií a sociálních sítí, jejichž možnosti i poznávání na nich založených sociálních vztahů jej přitahovaly.

Překvapí, jak stručně, výstižně a s typickým nadhledem se Igoru Morozovi podařilo charakterizovat celou svou práci a vztah k ní v prvních větách závěru knihy Fenomén panenky v tradiční a moderní kultuře (Морозов И. А., 2011, Феномен куклы в традиционной и современной культуре. Кросскультурное исследование идеологии антропоморфизма. Москва.). Píše: „Před dvaceti lety, když jsem začínal pracovat na tématu ‚Panenka v kultuře‘, jsem si nevytyčoval žádné grandiózní úkoly. Tím spíše, že původně se jednalo jenom o fakta ruské tradiční kultury a slovanské paralely k nim. Také sám předmět zkoumání vyvolával spíše údiv a úsměv mých kolegů, než pochopení a sympatie. Nejen proto, že všichni byli přesvědčeni, že ‚kluci si s panenkami nehrají‘, ale také kvůli ‚nevýznamnosti‘ a ‚druhořadosti‘ problému samotného...“ Vědecké práci a poznávání věnoval celý svůj život. Právě intenzivní, nezištný zájem spojený s ochotou dělit se o poznání Igora Morozova charakterizovaly. Současně uměl také dobře poslouchat a pozorovat. Při práci byl svědomitý, nespěchal, až mu někdy bylo vyčítáno, že „píše pomalu“. Velmi rád diskutoval. Jako dobře připravený býval někdy i obávaným soupeřem: ve sporu ovšem neměl za cíl zvítězit, ale přispět k pokud možno komplexnímu a objektivnímu poznání. Snad i proto trval na přesnosti formulací v pracích sebe i druhých. Současně však humor a pokorný nadhled, se kterým nazíral na svět, mnohdy dovedly odlehčit situaci a typická (sebe-)ironie nezraňovala, ale povznášela nad problém a ukazovala, že na naše obtíže, spory nebo nedostatky se nemusí nutně pohlížet jen tak, jak je vidíme v tuto chvíli my a že jsou vlastně malicherné, ale současně typicky lidské.

Igor Morozov postupně prošel několika vědeckými pracovišti. Po krátkém působení jako učitel ruského jazyka a literatury v Tallinu nastoupil do Ústředního vědeckovýzkumného ústavu geodézie, leteckého snímkování a kartografie, kde se zabýval standardizací geografických názvů v mapových dílech (1984–1989). Po aspirantuře v letech 1992–2001 pracoval jako vědecký pracovník Státního republikového centra ruského folkloru, kde sbíral a zpracovával materiál lidových svátků, zábav a her, jejich historii, teorii i adaptace v moderní kultuře. Druhou částí jeho práce byly dialektologické výzkumy, s nimiž měl praxi z dob poleských expedic. V roce 2001 byl přijat do Ústavu etnologie a antropologie Ruské akademie věd. Nejprve jako odborný vědecký pracovník Oddělení ruského národa, kde se zbýval sběrem a systematizací materiálu tradiční a moderní kultury Rusů obývajících evropskou část Ruska, přípravou dialektických slovníků a teorií a teorií her. V roce 2008 přestoupil do Sektoru kroskulturní psychologie a humánní etologie, kde se nejprve jako vedoucí vědecký pracovník vedle svého životního tématu her (např. úlohy herních faktorů v individuálních životních strategiích) věnoval také neverbální komuni-

kaci, zvláště kinezice, a strukturování sociálního prostoru. Od roku 2014 se ve funkci hlavního vědeckého pracovníka zaměřoval na výzkum kulturních transformací pod vlivem globalizace, masmédií a technologií, zkoumání problematiky „živého a neživého“ (včetně aspektů komunikace mezi živými a neživými objekty a současných pohřebních a komemorativních praktik).

Za svůj život publikoval Igor Morozov přes 300 vědeckých i popularizačních prací, z nichž vybíráme ty, které jsou pro jeho dílo nějakým způsobem zásadní nebo by mohly čtenáře časopisu *Studia Slavica* zaujmout a které jsme již dříve nezmínili.

Individuální a kolektivní monografie:

- / Морозов И. А. – Слепцова И. С. – Самоделова Е. А. – Куприянов П. С. – Чеснокова Е. Г., 1995, Логика трансформаций: региональная и локальная специфика культурных и языковых процессов, Москва.
- / Соколовский С. В., отв. ред., 2018, Технологии и телесность. Колл. монография, Москва.
- / Липинская В. А., отв. ред, 2016, Традиционная культура русского народа в период 1920–1930-х годов: трансформация и развитие. Колл. монография, Москва.
- / Морозов И. А. – Слепцова, И. С., 2004, Круг игры. Праздник и игра в жизни севернорусского крестьянина (XIX–XX вв.), Москва.
- / Долганова Л. Н. – Морозов, И. А., 1995, 2002, Игры и развлечения удмуртов, Москва, Ижевск.
- / Морозов И. А., 1998, Женитьба добра молодца. Происхождение и типология традиционных молодежных развлечений с символикой «свадьбы»/«женитьбы», Москва.

Populárně-naučné knihy:

- / Слепцова И. С. – Морозов И. А., 1995, Не робей, воробей! Детские игры, потешки, забавушки Вологодского края, Москва.
- / Морозов И. А. – Слепцова И. С., 1994, Забавы вокруг печки (Русские народные традиции в играх), Москва.

Slovníky:

- / Кызласова И. С. – Липатова А. П. – Матлин М. Г. – Морозов И. А. и др., 2012, Традиционная культура Ульяновского Присурья. Этнодиалектный словарь. Том 1, 2, Москва.
- / Морозов И. А. – Слепцова И. С. и др., 2001, Рязанская традиционная культура первой половины XX века. Шацкий этнодиалектный словарь, Рязань.
- / Морозов И. А. – Слепцова И. С. – Островский Е. Б. – Смольников С. Н. – Минюхина Е. А., 1997, Духовная культура Северного Белозерья. Этнодиалектный словарь, Москва.
- / Autorství a spoluautorství hesel ve slovníku *Slovanské starožitnosti*: ад, баня, бег, бить, быстрый, веник банный (Славянские древности. Этнолингвистический словарь под редакцией Н. И. Толстого, 1995, Том 1, Москва.) a rozsáhlé heslo *игры народные* (Славянские древности. Этнолингвистический словарь под редакцией Н. И. Толстого, 1999, Том 2, Москва.).

Redigované sborníky:

- / Морозов И. А. – Слепцова И. С., отв. ред. и сост., 2016, Динамика традиции в региональном измерении. Трансформационные процессы в культуре и языке Костромского края, Москва.
- / Морозов И. А. – Слепцова (Кызласова) И. С., сост., Бутовская М. Л., отв. ред., 2010, Личность: игра и реальность, Москва.
- / Морозов И. А., сост., Пушкарева Н. Л., отв. ред., 2007, Мужской сборник. Вып. 3. Мужчина в экстремальной ситуации, Москва.
- / Морозов И. А., сост., Пушкарева Н. Л., отв. ред., 2004, Мужской сборник. Вып. 2. «Мужское» в традиционном и современном обществе, Москва.
- / Морозов И. А., сост., Бушкевич С. П., отв. ред., 2001, Мужской сборник. Вып. 1. Мужчина в традиционной культуре, Москва.

Vybrané články ve sbornících a časopisech:

- / Морозов И. А., 2019, Жизнь после смерти в современных обществах: традиции и новации, «Сибирские исторические исследования», 4, с. 6–15.
- / Морозов И. А., 2019, «Красота» и логика артификации: к анализу объектов пост-фольклорного творчества. Фольклор в культуре повседневности: Сборник статей, науч. ред. Н. И. Жуланова, Л. В. Фадеева, отв. ред. Т. Н. Суханова, Москва, с. 258–275.
- / Морозов И. А., 2019, Смерть и посмертное существование в социальных стратегиях: зачем люди создают правила общения с мертвыми, «Этнографическое обозрение», 1, с. 5–10.
- / Морозов И. А., 2018, Игры в кадре: традиционные развлечения в повествовательной ткани мирового кино, «Традиционная культура», 2(19), с. 64–77.
- / Морозов И. А., 2012, Корни древа: интерпретации архетипического образа «дерева» в современном кинематографе, «Этнографическое обозрение», 6, с. 60–72.
- / Морозов И. А., 2012, Странная игрушка: могут ли мальчики играть с куклами?. Художественная кукла. Истоки и современность. Материалы II Международной конференции: «Кукла и социум» (Москва, 17 февраля 2011 г.), Москва, с. 16–27.
- / Морозов И. А. – Фролова О. Е., 2011, Живое/неживое в культурных и языковых контекстах. Славянский и балканский фольклор. Вып. 11: «Виноградье», отв. ред. А. В. Гура, Москва, с. 61–71.
- / Морозов И. А., 2011, Анализ понятия «кукла» в русской культуре XIX–XX веков. Художественная кукла. Истоки и современность, Москва, с. 8–33.
- / Морозов И. А. – Бутовская М. Л., 2008, Семантика высунутого языка: универсалии и кросс-культурные различия. Человек в прошлом и настоящем: поведение и морфология, отв. ред. М. Л. Бутовская, Москва, с. 65–112.
- / Морозов И. А., 2007, «Мужские слезы» и эмоции пограничных состояний. Мужской сборник. Вып. 3. Мужчина в экстремальной ситуации, сост. И. А. Морозов, отв. ред. Н. Л. Пушкарева, Москва, с. 43–61.
- / Морозов И. А. – Старостина Т. А., 2003, Ситуативные факторы порождения фоль-

клорного текста. Актуальные проблемы полевой фольклористики, вып. 2, Москва, с. 12–26.

- / Морозов И. А., 2002, Структура и семантика традиционного застолья: обычаи, верования, магия, связанные с его началом и завершением. Традиционная культура. Научный альманах, 2, с. 18–31.
- / Морозов И. А. – Фролова О. Е., 2000, Тема изобилия в русской культуре XIX–XX веков. Традиционная культура. Научный альманах, 1, с. 91–98.
- / Морозов И. А. – Фролова О. Е., 1999, Пушкин в анекдоте: фольклорный образ и его литературные и языковые отражения, «Живая старина. Журнал о русском фольклоре и традиционной культуре», 4, с. 21–23.
- / Морозов И. А., 1993, Прагмасемантика игровых текстов. Славянское и балканское языкознание: Структура малых фольклорных текстов, Москва, с. 121–131.

Vítězslav Vilímek